

творчим постулатам його генія, в осерді яких лежать громадянсько-етичні імперативи, формувався творчий світ поета-шістдесятника.

Список використаних джерел і літератури:

1. Забаштанський В. Свічкою слова : вірші та балади / В. Забаштанський. – Жмеринка, 2000. – 448 с.
2. Крупка В. «Мій Бог – Шевченко» (Тарас Шевченко і його літературні традиції у творчості Володимира Забаштанського) / Віктор Крупка // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. – К. : Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 2004. – Вип. 6. – С. 90–94.
3. Пахаренко В. Джерела геніальності Т.Шевченка // Тарас Шевченко і європейська культура : зб. пр. 33-ї Міжнар. наук. шевченків. конф. (Черкаси, 20–22 квіт. 1999 р.). – Черкаси, 2001. – С. 35–46.
4. Слабошпицький М. Заперечення віджитої практики і спрага нових відкриттів // Українська мова і література в середній школі, гімназіях, ліцеях, колегіумах. – 2006. – № 7/8. – С. 20–32.
5. Смілянська В. Сучасна рецепція постаті Тараса Шевченка : (неоміфологіч. аспект) // Тарас Шевченко і європейська культура: зб. пр. 33-ї міжнар. наук. шевченків. конф. (Черкаси, 20–22 квіт. 1999 р.). – Черкаси, 2001. – С. 26–34.
6. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1999. – 672 с.

Summary

Viktor Krupka

Image of Taras Shevchenko of Life and Creative Work of Volodymyr Zbashtanskyi

The article deals with the artistic world of Volodymyr Zbashtanskyi that originates to Shevchenko's tradition. It has been found out that the personality of Taras Shevchenko is a primary artistic dominant of Volodymyr Zbashtanskyi's poetry, because due to the artistic postulates of his genius, in the core of which lie civil and ethic imperatives, the poet of the sixties' life and creative work was being formed.

Key words: kobzar, image, myth, ideologeme, concept, world outlook evolution.

УДК 801.7:091(045)

ВІТАЛІЙ МАЦЬКО,

*доктор філологічних наук, професор
(м.Хмельницький)*

Літературне джерелознавство: листи Григорія Голоскевича

У статті вперше на підставі архівних джерел розкрито працю Григорія Голоскевича на ниві української культури. Доведено, що він одночасно проводив свою діяльність в системі шкільної освіти, ВУАН, займався книговидавничою справою. З проголошенням НЕПу в Києві 1922 року було створено кооперативне видавництво «Слово», в якому працював Голоскевич, як редактор, мовознавець, літературний критик.

Ключові слова: лист, адресант, адресат, автобіографізм, Г.Голоскевич, мовознавець.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Розвиток сучасного літературознавства характеризується посиленою увагою до постатей, які в добу соціалістичного реалізму були вилучені з культурного процесу, а їхні твори було знищено чи в кращому разі вони припадали пилком в спецховищах. Залишаються «за кадром» біографічні відомості про Г.Голоскевича – педагога, видавця, редактора, мовознавця, правописом якого ще й досі послуговуються українські еміграційні письменники. Неповнота джерельної бази протягом тривалого часу залишилась гострою проблемою для дослідників життя і творчості Г.Голоскевича.

Формування цілей статті... Відтак метою статті є увведення в широкий науковий обіг архівних листів мовознавця, котрі підтверджують його помітний внесок у розвиток української культури, освіти, філології на початку минулого століття, підсвічують його ставлення до національного розвою.

Виклад основного матеріалу... Письменник Д.Нитченко (1905–1999), який жив в Австралії, у статті «Маловідоме про Григорія Голоскевича» [1], не подаючи жодного документа, акцентує на видавничій діяльності відомого мовознавця такою квінтесенцією: «З вибухом революції він відразу переїздить до Києва і разом з проф. П. Зайцевим, Стебницьким та іншими організовує українське видавництво «Друкар», яке фактично переніс з Петербургу до Києва. Тут, у цьому видавництві вперше виходять «Соняшні клярнети» Павла Тичини, друкується журнал «Наше минуле», що його редагував Павло Зайцев». Крім того, наводить цитату з виступу Голоскевича на Всеукраїнському

учительському з'їзді 1917 року. Листи подолянина-мовознавця, як архівні документи, частково підтверджують думку Д.Нитченка. Хоча автор й домислює факти з біографії науковця-лексикографа, допускається вільного розкриття біографії колеги. Він має право на домисел, що народжений творчою уявою і є художньо трансформованою дійсністю, додаванням до того, що насправді існувало. Утім, забув, що історична стаття – це не художній твір, а публіцистичний жанр, який базується на конкретних фактах, документах, навіть не на суб'єктивних спогадах очевидців історичних подій. Адже останні можуть призабути деталі чи факти.

Всеукраїнський учительський з'їзд розпочав свою роботу 5-6 квітня 1917 року і прийняв резолюцію, що з 1 вересня навчання проводитиметься українською мовою. Мені видається, що саме з цього моменту науковцям потрібно трактувати процес українізації. Справді для розвитку української науки та її перспективи, скажімо, неабияке значення мала підтримка Першим з'їздом ідеї українського наукового товариства про заснування Української академії наук в м. Києві. Учасники з'їзду також висловили сподівання щодо перенесення до України архівних матеріалів і предметів старовини для створення Національного архіву і Національного музею [2, с.3–4]. На з'їзді враховано думку членів шкільної ради про те, щодо формування структури Генерального секретаріату освіти і визначили окремі кандидатури керівників підрозділів. Згідно з прийнятою ухвалою було запропоновано, що дошкільною та позашкільною освітою керуватиме С. Русова, середньою шкільною освітою – Г. Голоскевич, вищою освітою – Ф. Сушицький.

Про Григорія Костянтиновича Голоскевича знаємо мало. Український мовознавець народився 4 листопада 1884 р. в селі Супрунківці, нині село належить до Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. Навчався у 1906–1911 роках на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету. Був учнем академіка Олексія Шахматова, належав до керованої ним лінгвістичної секції гуртка українознавства при університеті. Досліджував говірки Поділля (розвідку про них опубліковано в академічному збірнику). Один із провідників українського національного руху в Петрограді. Учителював у Ризі (1911–1913), Петербурзі (1913–1918), Києві (до 1918). Від 1918 року працював у ВУАН. Укладач «Правописного словника» (1914), який витримав 7 видань, останнє – 1952-го в Нью-Йорку. Автор праць з діалектології Поділля. Г.Голоскевича заарештовано 17 серпня 1929 р. Вироком особливого складу Верховного суду УРСР від 19 квітня 1930 року за участь у діяльності «контрреволюційної» організації «Спілка визволення України» засуджено до п'яти років позбавлення волі. Ув'язнення відбував у Ярославській в'язниці, потім вислано в Тобольськ, де загинув за нез'ясованих обставин. За деякими даними – вкоротив собі віку. Науковця реабілітовано 11 серпня 1989 року.

У статті Д.Нитченко, посилаючись на спогади інженера К.Д.Титаренка, розповідає про останні дні мовознавця, який помер у Тобольську 1934 року: «Григорій Голоскевич був дуже пригноблений. Цьому сприяло ще й те, що він перед арештом приготувався оформити своє одруження, але арешт все ліквідував. Після вироку ним опанувала ще більша розпука й апатія. За вироком він дістав 5 років суворої ізоляції, з яких три роки пробув у Ярославській в'язниці, а потім його вислали на заслання до Тобольська. Фактична дружина Голоскевича, що лишилась у Києві, збиралась поїхати на відвідини до нього, але незабаром дістала пакунки з речами чоловіка, а потім і телеграму, ніби від господаря, в якого він жив. В телеграмі сповіщалося, що Голоскевич помер від хвороби серця. Це було, як розповідав К. Титаренко, восени в 1934-му році. Вибравши таки час, дружина Голоскевича поїхала сама до Тобольська, щоб хоч упорядкувати могилу. Там вона довідалась, що речі й телеграму надіслав їй сам Голоскевич, і що в день смерті його запросили були знайомі до театру, але він відмовився. А увечері, розрахувавшись з господарями за мешкання, він лишив якийсь лист до НКВД, куди мусив трохи не щодня ходити на реєстрацію, й пішов з дому.

Не витримавши поневірянь і систематичних викликів до НКВД, він покінчив життя самогубством (повісився) вночі у міському парку. Так закінчилось життя одного з кращих мовознавців, упорядника українського правописного словника, що ще й досі є нормативним для нас.

Але ми й досі не маємо доброї докладної праці про його діяльність, навіть біографічні відомості про нього дуже обмежені» [3].

Щодо Товариства шкільної освіти (ТШО), в якому діяльну участь брав Г.Голоскевич, то ця організація була започаткована в березні 1917-го. На чолі Товариства стала Рада Товариства, першим головою якого був Іван Стещенко. Саме під егідою товариства шкільної освіти 5–6 квітня 1917 р. відбувся Перший Всеукраїнський з'їзд учителів і професорів, що ухвалив між іншим просити Українську Центральну Раду утворити Головну шкільну раду, якій підлягали б куратори трьох шкільних округ в Україні і яка планово повела б справу організації рідної школи й освіти в Україні. У підсумку Центральна Рада створила при собі шкільну комісію, до якої увійшла ціла

Рада ТШО. Згодом з цієї комісії виникла Генеральна шкільна рада при Генеральному секретаріаті освіти на чолі з І.Стешенком.

ТШО при допомозі Всеукраїнської учительської спілки влітку 1917 року організувало до сотні учительських курсів. За пропозицією П.Холодного створено окрему Комісію для опрацювання «Програми єдиної української школи» з тим, аби діти змогли вільно переходити від нижчої до середньої та вищої школи. Той план обговорено 10-12 серпня на II Всеукраїнському з'їзді учителів і взято за основу проект єдиної школи. Остаточна редакція цього проекту для першого циклу єдиної школи (основної) надрукована в Кам'янці-Подільському коштом міністерства освіти, Програма другого циклу єдиної школи (колегії) залишилася у рукописі.

У березні 1917 року ТШО організувало Першу українську гімназію ім. Т. Шевченка (директор Петро Холодний). 8 серпня 1917 року відкрито Другу українську гімназію ім. Кирило-Методіївського товариства (перший директор Теофіст Сушицький). Саме директором останньої мав бути Г.Голоскевич, але він скромно відмовився, не хотів мати клопоту. При ТШО активно займався видавничими справами (про це свідчать листи до П.Стебницького), а також залучений до роботи Всеукраїнської академії наук у відділі української літератури і мови.

Дмитро Нитченко резюмує, що Голоскевич брав діяльну участь в праці української громади в Петербурзі та в видавництві благодійного товариства. Активно допомагав при виданні та розповсюдженні «Кобзаря». Насправді повна назва означеного товариства така: «Благодійне товариство видання дешевих і загальнокорисних книжок в Петрограді». У 1917 р. перейменовано на Товариство шкільної освіти. Його переведено до Києва у зв'язку з евакуацією. ТШО містилося на вул.М.Володимирська, 31, пом.20. Був у «Южному кооперативному банку» (вул.Хрещатик, 27) й відкритий рахунок. Про це йдеться зокрема в листі Г.Голоскевича до П.Стебницького: «М.Володимирська, 31, кв.20 – це адреса Товариства шкільної освіти (кімната, де міститься склад видань Товариства шкільної освіти і правління видавничої комісії ТШО). Тут я буваю кожен день вранці (з 10 до 11), заходить сюди і Кісільов» [4, арк.22]. Завдяки листуванню дізнаюся й про адресу, за якою мешкав у Києві Голоскевич, а саме; вул.Нагорна, 13. Адресант скрушно зізнається про труднощі з виданням книжок: «В Києві видавати книжки буде тяжко: папір страшенно дорогий, друкарні тутешні завалені роботою, ціни за роботу надто високі. Але все це, розуміється, нас не повинно зупиняти, тим більше щодо збірника Русова. Настали такі страшні часи, що невідомо, що і як воно буде. Сумно та й годі» (арк.22).

Далі Г.Голоскевич, як редактор, наче радиться з адресатом про видавничі справи, висловлює думку про самостійність Товариства: «Коли у Вас є Ваші власні статті чи замітки до карендаря, то прошу прислати. Зараз я його упорядковую до друку. Збірник Русова до Різдва не буде друкуватися. Зараз я його упорядковую до друку – переписую на машинці статті, насідаю на Науменка, далі треба буде кліше замовити.

В.К.Прокопенко обіцяє нам дати свою книжку про Київ. Добровільне Товариство повинно залишитись окремою інституцією, не сполучаючись ні з «Просвітою» київською, ні з іншим товариством» [5, арк.1]

В листі від 20 листопада (без зазначення року, але очевидно йдеться про 1918 р.) Голоскевич повідомляє адресата: «Я секретарювання народної освіти кинув і взяв у свої руки видання підручників в Товаристві шкільної освіти. Справа помаленько налагоджується і дещо друкується... В мене навіть є нахил кинути після Різдва уроки в гімназії, бо ті лекції дуже мені мішають. Лекції йдуть з 3-ї год. до 7 години вечора, це страшенно незручно. Пишу спішно, через те так нерозбірливо» [6]. Отже, адресат вважав, що все ж таки видавнича і редакторська справа для нього була головнішою, стояла на першому місці, ніж педагогічна діяльність. Так, із листа до П.Стебницького [7, арк. 14] дізнаюся, що Голоскевич-мовознавець виправляє в статті адресанта росіянізми споряться - сваряться, скоро-швидко, правительство - уряд, додаючи при цьому пораду, що «не мішало б пояснити слова капіталістичний, конкуренція, нейтральний», які на той час для багатьох читачів ще не настільки були популярними, як сьогодні.

Підсумовуючи, можна ствердно констатувати, що українське літературне джерелознавство і текстологія перебувають на стадії наукового розвитку і потребують подальшого глибокого вивчення дослідниками. Джерельна база є не лише документальним підтвердженням, а й сприяє розширенню наукового діапазону вивчення автобіографізму, образу, світогляду культурного діяча, освітлює оточення, епоху, суспільні процеси і явища. Для підтвердження висновків, нижче оприлюднюємо лист Г.Голоскевича до книгознавця Г.Саливона та кореспонденцію, адресовану письменникові П.Стебницькому.

До Григорія Саливона
в с.Мелехи Лубенської округи

(на фірмовому бланкові видавництва «Слово»)

02.05.1924 р.

Високошановний Григорію Дмитровичу!

Звертаюся до Вас у двох справах: 1). Як іде у Вас праця над історією української книги? Де гадаєте її видати? Коли? Якого розміру буде книжка? Чи багато малюнків? Який план Вашої книжки?

2). Дозвольте Вам офіційно від імени правління нашого видавництва зробити пропозицію видати Вашу книгу. Нам було б цікаво, хоч приблизно, знати, якого розміру книжка і який план її. Я б особисто гадав, що треба дати пристойну історію української книжки, довівши історію нашої книжки до сьогодення часу. Гадаю, що матеріяли до історії українських видавництв кінця XIX-поч. XX можна здобути (зібрати). Праця повинна бути короткою, але повною історією української книжки (значить, і українських видавництв) [Галичина, Америка і т.п. входять].

Вважаю Вашу обгортку для «Vita nova» Ніковського одною з найкращих за останні 5 літ української книги.

Я б дуже прохав Вас поспробувати дати проект марки для нашого видавництва. Згодні чи ні?

Пишіть: Київ, Академія Наук, вул. Короленка (кол. Володимирська), №54. Гр.К.Голоскевичу.

Лист зберігається в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім.Вернадського (ІР НБУВ). – Ф.ІІІ. – Спр.60380.

* * *

До Петра Стебницького

06.05.1915

Високоповажний Петре Януаровичу!

Група, що виставила наші кандидатури, і ми самі ставимось з усяким признанням до Вашої праці в Товаристві і визнаємо її нажзвичайно цінною для Товариства. Визнаємо неможливим існування Товариства без Вашої участі.

Погляди на діяльність Товариства за теперішні роки, висловлені в промові К.В.Широцького на загальних зборах 26 квітня ц.р., є його особисті погляди.

Г.Голоскевич.

* * *

28.02 (рік не вказано, мабуть, не пізніше 1918-1919 рр., коли Голоскевич переїхав учителювати з Петербурга до Києва. – В.М.).

Високошановний Петре Януаровичу!

Прошу Вас, хоч добре знаю і почуваю, що не гаразд так невчасно відповідати. Збори правління Товариства відбулись. Постанови тих зборів Вам вже відомі від К.Широцького. Не знаю, чи Ви згодні з тими постановами. Може, Ви напишете про ваші думки в тих питаннях.

З Софією Федорівною Русовою я балакав. Про се я вам писав в листівці.

Гроші за кліше можна одержати від Товариства шкільної освіти (кліше належатимуть Товариству шкільної освіти), коли завгодно.

Щиро дякую Вам за побажання мені успіху на київському ґрунті. Правду кажучи, я себе почуваю тут не так добре, як то мріялось.

Бажаю Вам по ширості усього найкращого.

Ваш Гр.Голоскевич

Київ. Лук'яновка, Нагорная ул., №13. Гр.Голоскевичу.

ІР НБУВ. – Ф. ІІІ. – Спр.52003. – Арк.5.

* * *

05.07 (без дати; в листі йдеться про 1917 рік)

Високошановний Петре Януаровичу!

Мої колеги хоч і за голову хапаються, коли їм нагадують про моє становище добрі люди, але нашими справами ніскільки не турбуються... Ніхто з них листівки мені не напише.

Про петроградські події не писатиму, бо все знаєте з газет. 4-го лютого така була баталія на улицах, ніби кацапня брала Петроград. Я якраз попав на розі Невського та Літейного в сю атаку - мусів утікати в двір та ховатись.

Сьогодні, 5/VII, тихо, все замкнуто, ніде не працюють. Ну ж і Росія! Прямо дивно, чого панькаються з тим Леніним і Ко? Не буде ладу в Кацапії, ні... Я чекав, що «товариші» і друкарню розіб'ють. Наші українські справи йдуть добре, гаразд усе. Вам там, у Києві, видніше...

Вашу книжку кінчаю друкувати. В кінці тижня, коли буде все спокійно, пустимо в продаж.

Може Ви побачитеся з М.П.Грінченко, чи не дала б вона дозволу передрукувати оповідання Б.Грінченка про І.Котляревського та Є.Гребінку?

Василенко нібито запрошує мене в директори української гімназії в Києві. Я подав йому прохання і висловив бажання зайняти посаду учителя. Менше клопоту.

Заздрю Вам, що Ви у Києві. Там кується нове життя нашої України, здається, нема підстав сумно дивитися на будучину...

Усього найкращого. Щиро Вас поважаючий

Григорій Голоскевич.

ІР НБУВ– Ф. III. – Спр.52006. – Арк.7-9.

Список використаних джерел і літератури:

1. Чуб Дмитро. У дзеркалі життя й літератури (Статті, розвідки, спогади) / Дмитро Чуб. – Мельбурн : Ластівка, 1982. – 200 с.
2. ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 3–4.
3. Маловідоме про Григорія Голоскевича [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lit-jarmarok.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=102&Itemid=31.
4. Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім.Вернадського (ІР НБУВ). – Ф. III. – Спр. 52011.
5. ІР НБУВ. – Ф. III. – Спр. 52009. – Арк. 1.
6. ІР НБУВ. – Ф. III. – Спр. 52010. – Арк. 1.
7. ІР НБУВ. – Ф. III. – Спр. 52007. – Арк. 14.

Summary

Vitalii Matsko

Literary Source Studies: Letters of Hryhorii Holoskevych

For the first time on the bases of archival sources the work of Hryhorii Holoskevych in the sphere of Ukrainian culture has been revealed. It is proved that he simultaneously worked in the system of school education, All Ukrainian Academy of Sciences, and in books publishing. After the proclamation of NEP (new economic policy) in Kyiv in 1922, cooperative publishing house «Slovo», where Holoskevych worked as the editor, linguist, literary critics.

Key words: letter, addresser, autobiographizm, H. Holoskevych, linguist.

УДК 82.09:821.161.2 (Богацький) (045)

ЯРОСЛАВ НАГОРНИЙ,
аспірант
(м.Тернопіль)

Дифузії жанру і стилю в прозі П.Богацького на фоні дискусії «хатян» і «радян»

У статті заторкується художня творчість Павла Богацького (1883–1962), його жанрово-стильові особливості моделювання людини і світу на фоні літературної дискусії «хатян» і «радян» щодо оновлення й естетизації прози та поезії з орієнтацією на західноєвропейську філософію, культуру. Доведено, що дифузії жанру і стилю творів П.Богацького співзвучні оновленню української літератури початку ХХ століття і відповідають генеральному курсові, якого намітила редакція журналу «Українська хата». Епос виформовував передовий світогляд у межах європейської та української модерної культури початку минулого століття.

Ключові слова: «радяни», «хатяни», модернізм, дискусія, світогляд, оновлення, реалізм.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Оскільки об'єктом системного аналізу є вивчення специфіки художнього мислення прозаїка, тому передусім варто говорити про певні закономірності розвитку епічного світобачення, жанрових і стильових модифікацій в українській літературі початку минулого століття. Та й з'ясування особливостей концептуальних структур творчості П.Богацького викликане потребою введення його індивідуальних мистецьких здобутків у контекст літературознавчих уявлень про українське письменство означеного часу. При цьому важливим феноменом є не лише гострі літературні дискусії «хатян» і «радян», що віддзеркалювали зіткнення антитетичних світоглядних позицій окремих авторів, представників суспільної думки, а й становлення художнього світогляду на засадах прогресивної європейської та вітчизняної культури. Світогляд письменника в літературознавстві розглядається в комплексі проблем, що